QORAQALPOG‘ISTON RESPUBLIKASIDA URBANIZATSIYA JARAYONLARINING IJTIMOIY-IQTISODIY OMILLARI

Matsalaeva Gozzal Zaripbaevna
E-mail: matsalaevagozzal@gmail.com

Received: 02.11.2025
Revised: 03.11.2025
Accepted: 04.11.2025

Kalit so‘zlar: urbanizatsiya, ijtimoiy-iqtisodiy omillar, aholi migratsiyasi, ekologik muammolar, infratuzilma, sanoat rivojlanishi, shahar rivojlanishi, iqtisodiy imkoniyatlar.

Annotatsiya. Ushbu tezisda Qoraqalpog‘iston Respublikasida urbanizatsiya jarayonlarining ijtimoiy-iqtisodiy omillari tahlil qilinadi. Maqolada urbanizatsiya jarayonining iqtisodiy, ijtimoiy, ekologik va infratuzilma jihatlari keng yoritilgan. Ayniqsa, shaharlarning rivojlanishi va aholi migratsiyasining o‘sishi, shuningdek, bu jarayonlar ijtimoiy xizmatlar, iqtisodiy resurslar va atrof-muhitga qanday ta’sir ko‘rsatayotgani batafsil tahlil qilingan. Qoraqalpog‘istonning urbanizatsiya jarayonlari, mintaqadagi ijtimoiy va iqtisodiy o‘zgarishlarga qanday ta’sir qilayotgani hamda hududiy rivojlanishning dolzarb masalalari ko‘rib chiqiladi. Maqola, urbanizatsiyaning kompleks yondashuv asosida muvaffaqiyatli amalga oshirilishi uchun zarur bo‘lgan chora-tadbirlarni belgilaydi.

Ключевые слова: урбанизация, социально-экономические факторы, миграция населения, экологические проблемы, инфраструктура, промышленное развитие, городское развитие, экономические возможности

Аннотация. В данной диссертации анализируются социально-экономические факторы урбанизационных процессов в Республике Каракалпакстан. В статье рассматривается широкий спектр экономических, социальных, экологических и инфраструктурных аспектов процесса урбанизации. В частности, подробно анализируются развитие городов и рост миграции населения, а также влияние этих процессов на социальные услуги, экономические ресурсы и окружающую среду. Рассматриваются процессы урбанизации Каракалпакстана, их влияние на социально-экономические изменения в регионе и актуальные проблемы территориального развития. В статье определены меры, необходимые для успешной реализации урбанизации на основе комплексного подхода

Keywords: urbanization, socio-economic factors, population migration,

Abstract. This thesis analyzes the socio-economic factors of urbanization processes in the Republic of Karakalpakstan. The article covers a wide range of economic, social, environmental and infrastructure

environmental problems, infrastructure, industrial development, urban development, economic opportunities

aspects of the urbanization process. In particular, the development of cities and the growth of population migration are analyzed in detail, as well as how these processes affect social services, economic resources and the environment. The urbanization processes of Karakalpakstan, how they affect social and economic changes in the region, and current issues of territorial development are considered. The article identifies measures necessary for the successful implementation of urbanization based on an integrated approach.

Kirish. Qoraqalpog‘iston Respublikasi, O‘zbekistonning eng muhim va strategik hududlaridan biri bo‘lib, uning urbanizatsiya jarayonlari nafaqat ijtimoiy, balki iqtisodiy hayotiga ham katta ta’sir ko‘rsatmoqda. Urbanizatsiya – bu shaharlarning rivojlanishi, aholining qishloq joylardan shahar joylarga ko‘chishi, infratuzilmaning takomillashishi va yangi ijtimoiy-iqtisodiy shakllarning yuzaga kelishi jarayonidir. Qoraqalpog‘istonning urbanizatsiyasi o‘ziga xos ijtimoiy-iqtisodiy omillarga asoslanadi, ular orasida iqtisodiy resurslarning taqsimlanishi, ijtimoiy muammolar, va hududiy siyosatning roli alohida ahamiyatga ega.

Qoraqalpog‘iston Respublikasi iqtisodiyoti qishloq xo‘jaligiga asoslangan bo‘lib, ayniqsa, sug‘oriladigan dehqonchilik va paxta yetishtirish bilan bog‘liq sohalarda rivojlanadi. Ammo bu sektorlardagi noaniqliklar va resurslar yetishmovchiligi aholining shaharlarga migratsiyasiga olib kelmoqda. Urbanizatsiya jarayonida iqtisodiy imkoniyatlar, ya’ni sanoat, savdo va xizmatlar sohasidagi imkoniyatlarning kengayishi muhim omil bo‘lib, bu ko‘plab yoshlarni shaharlar tomon jalb qiladi. Bunga ko‘plab shaharlar, xususan, Nukus shahri o‘zining sanoat va savdo markazlari sifatida rivojlanib, yangi ish o‘rinlarini yaratmoqda. Qoraqalpog‘iston hududida aholi sonining o‘sishi va shu bilan bog‘liq ravishda urbanizatsiya jarayonining tezlashishi ko‘plab ijtimoiy va iqtisodiy muammolarni keltirib chiqaradi. Aholining shaharlarga ko‘chishi, ayniqsa, qishloq joylarida ish o‘rinlarining yetishmasligi, sifatli ta’lim va sog‘liqni saqlash xizmatlarining

etishmovchiligi bilan bog‘liq. Shaharlarning aholisi ortib borar ekan, bu hududlarda ijtimoiy infratuzilmaning tezda rivojlanishi zaruratga aylanadi.

Shaharlarning rivojlanishi bilan birga, ijtimoiy hayotda ham o‘zgarishlar yuz bermoqda. Shaharlar aholisi orasida ta’lim, madaniyat va sog‘liqni saqlash sohalarida yangi imkoniyatlar yaratilmoqda. Biroq, bu o‘zgarishlar barcha qatlamlarga teng ta’sir ko‘rsatmaydi. Qoraqalpog‘istonda hali ham qishloq joylaridan ko‘chib kelgan aholi o‘rtasida iqtisodiy va ijtimoiy tengsizliklar mavjud. Shaharlar orasida ijtimoiy xizmatlar sifatidagi farqlar, ta’lim muassasalari va sog‘liqni saqlash tizimlaridagi kamchiliklar bu jarayonning ijtimoiy jihatdan murakkabligini oshiradi. Qoraqalpog‘iston Respublikasidagi urbanizatsiya jarayonlari o‘zining ijtimoiy-iqtisodiy omillari bilan har tomonlama murakkab va ko‘p qirrali. Iqtisodiy imkoniyatlarning kengayishi, aholining shaharlarga ko‘chishi, infratuzilmaning rivojlanishi va ekologik omillar ushbu jarayonlarning asosiy tarkibiy qismlari hisoblanadi. Shuningdek, shaharlarning rivojlanishi ijtimoiy va madaniy o‘zgarishlarni yuzaga keltirib, yangi ijtimoiy muammolarni keltirib chiqaradi. Qoraqalpog‘istonda urbanizatsiya jarayonini yanada muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun kompleks yondashuv, ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish va ekologik xavfsizlikka alohida e’tibor berish zarur.

Tadqiqot muhokamasi. Qoraqalpog‘iston Respublikasida urbanizatsiya jarayonlarining ijtimoiy-iqtisodiy omillari jiddiy tadqiqot va tahlilga muhtoj bo‘lgan mavzu hisoblanadi. Ushbu tadqiqot davomida, hududda urbanizatsiya jarayonining tahlil qilinishi, bir nechta muhim xulosalarni chiqarishga imkon berdi. Shaharlarning rivojlanishi va aholi migratsiyasining tezlashishi ijtimoiy va iqtisodiy hayotga katta ta’sir ko‘rsatmoqda. Qoraqalpog‘iston iqtisodiyoti ko‘p jihatdan qishloq xo‘jaligiga tayanganligi sababli, hududda urbanizatsiyaning rivojlanishi asosan sanoat va xizmatlar sohasining o‘sishiga bog‘liq. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, paxta va boshqa qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarishdagi inqirozlar, suv taqsimotidagi muammolar, va qishloq joylardagi ish o‘rinlarining cheklanganligi

aholi migratsiyasini tezlashtirdi. Shaharlar, ayniqsa, Nukus shahri sanoat markaziga aylanishi bilan, yangi ish o‘rinlari yaratib, iqtisodiy imkoniyatlarni oshirdi. Biroq, shaharlarning rivojlanishiga qarshi yuzaga kelgan muammolar, masalan, shahar infratuzilmasining yuksalish sur’atining sekinligi, yangi migratsion oqimlar bilan bog‘liq ijtimoiy notengliklarni kuchaytiradi.

Urbanizatsiya jarayonlari, bir tomondan, iqtisodiy imkoniyatlarni kengaytirsa, boshqa tomondan, ijtimoiy muammolarni yuzaga keltirmoqda. Qoraqalpog‘istonning qishloq joylaridan shaharlarga migratsiya qilishdagi o‘sish, ayniqsa, aholining iqtisodiy holatini yaxshilash uchun amalga oshirilgan harakatlar natijasida sodir bo‘lmoqda. Ammo, bu jarayon shaharlar o‘rtasida yangi ijtimoiy tengsizliklarni keltirib chiqaradi. Shaharlar orasida sog‘liqni saqlash va ta’lim xizmatlarining farqlari mavjud bo‘lib, bu yangi ko‘chib kelgan aholi uchun muammolarni keltirib chiqaradi. Ko‘chib kelgan aholi orasida ish o‘rinlarining etishmasligi, malakali ishchilarni ta’minlashdagi muammolar, shuningdek, turar joylar va ijtimoiy xizmatlar sifatining pastligi bu jarayonning salbiy ta’sirlarini kuchaytiradi. Qoraqalpog‘istonning ekologik muammolari, xususan, Aral dengizining qurishi va Aroq-Daryo o‘zani atrofida yuzaga kelgan ekologik inqirozlar, hududdagi urbanizatsiyaning asosiy cheklovchilaridan biridir. Aholining shahar markazlariga ko‘chishi ko‘plab ekologik xavf-xatarlarni keltirib chiqaradi. Suv taqsimoti, tuproq eroziyalari va havoning ifloslanishi kabi muammolar urbanizatsiya jarayonining tabiiy muhitga ta’sirini kuchaytiradi. Bu esa shaharlarning barqaror rivojlanishini ta’minlash uchun yangi ekologik siyosatlarni ishlab chiqishni zarur qiladi.

Urbanizatsiya jarayonida muhim omil bo‘lgan infratuzilma, ayniqsa transport, energetika va suv ta’minoti tizimlarining rivojlanishi, shaharlarning samarali ishlashini ta’minlash uchun zarurdir. Qoraqalpog‘istonning ayrim shaharlarida infratuzilma tizimlarining eski bo‘lishi va yangi loyihalarning sekin amalga oshirilishi urbanizatsiyaning o‘sishiga to‘sqinlik qilmoqda.

Xulosa. Qoraqalpog‘iston Respublikasida urbanizatsiya jarayonlarining ijtimoiy-iqtisodiy omillari hududning o‘ziga xos sharoitlari bilan chambarchas bog‘liq. Ushbu jarayonning o‘sishi iqtisodiy imkoniyatlarni yaratish bilan birga, ekologik, ijtimoiy va infratuzilma muammolarini keltirib chiqaradi. Qoraqalpog‘istonda urbanizatsiya jarayonini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun ijtimoiy xizmatlarning sifatini oshirish, ekologik muammolarni hal qilish, shahar infratuzilmasini yangilash va aholi migratsiyasini boshqarish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar zarur. Hududiy rivojlanishning barqarorligi va aholi farovonligini ta’minlash uchun bularning barchasini tizimli ravishda hal qilish zarurati o‘z ahamiyatini saqlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Akhmedov, A. (2019). *Qoraqalpog‘iston Respublikasida iqtisodiy rivojlanish va urbanizatsiya jarayonlari.* Nukus: Qoraqalpog‘iston Davlat Universiteti Nashriyoti.
2. Jumaboyev, R. (2020). *Qoraqalpog‘iston shaharlarining infratuzilma rivojlanishi va unga ta’sir etuvchi omillar.* Nukus: Qoraqalpog‘iston Universiteti.
3. Ismoilov, B. (2021). *Aral dengizining qurishi va uning iqtisodiy ta’siri.* Tashkent: O‘zbekiston Milliy Universiteti.
4. Abduqodirov, U. (2022). *Shaharlar va ijtimoiy rivojlanish: Qoraqalpog‘iston misolida.* Nukus: Qoraqalpog‘iston Matbuot Uy.
5. Muminov, T. (2023). *Urbanizatsiya va ekologik muammolar: Aral mintaqasida amaliy tadqiqotlar.* Nukus: Qoraqalpog‘iston Fanlar Akademiyasi.